

Indholdsfortegnelse

INTRODUKTION.	9
Metode: Egne interviews og studerendes projekter	11
KAPITEL 1 SOCIALT NETVÆRK	17
Netværksbegrebet	18
Senmodernitet og socialt netværk	21
Betydningen af socialt netværk.	22
Socialt netværksarbejde er inklusionsarbejde.	23
Mennesker med udviklingshæmning og deres sociale netværk.	25
Definition af socialt netværk	29
Kortlægning og analyse af netværk	33
Kortlægning: Personcentrerede netværkskort.	34
Netværkskortets felter: Vigtige livsarenaer	38
Netværkskortets zoner: Graden af nærhed	43
Netværkets kendetegn	46
Netværkets størrelse, sammensætning og variation	46
Nøglepersoner, klynger af personer og enkeltstående personer	48
Varighed.	52
Hyppighed	53
Mobiliserbarhed	54
Geografisk afstand	55
Sociale rum	56
Afslutning	57

KAPITEL 2	NETVÆRKSINTERVENTION	59
	Socialt netværksarbejde og professionskulturen	59
	Indirekte og direkte netværksintervention	62
	Indirekte netværksintervention	64
	Direkte netværksintervention: Netværket samles	65
	Andre netværksinterventionsformer	70
	Afslutning	71
KAPITEL 3	AT HAVE ØJE FOR SVAGE BÅND	73
	Svage bånd	73
	Stærke og svage båndes betydning	74
	Individ- og gruppeniveau	76
	Samfundsniveau	76
	Afslutning	78
KAPITEL 4	NETVÆRKSARBEJDE I PRIVATE OG OFFENTLIGERUM	79
	Sociale rum	80
	Private og halvprivate rum	81
	Beboeres brug af hjemmet og fællesrummet til samvær	84
	Bostedet som ramme for netværksarbejde	86
	Offentlige og halvoffentlige rum	89
	Lokalsamfund og udviklingshæmning	90
	Netværksarbejde i offentlige og halvoffentlige rum i lokal- samfundet	96
	Tre sociale stile	99
	Afslutning	101

KAPITEL 5 SOCIALT NETVÆRK I EN VELFÆRDSPOLITISK KONTEKST	103
Velfærdspolitik og netværk.	104
Servicebogen og socialt netværksarbejde.	109
Højstående embedsmænd og politiske aktører: syn på samspillet mellem det offentlige og civilsamfundet	113
Fra ingen til god kontakt med pårørende	114
Tilfredshed eller utilfredshed med udflytningen i Danmark, Holland og Sverige	115
At flytte hjemmefra.	117
Familien som det primære netværk	119
Dialog og samarbejde med pårørende	119
Den frivillige sektor og ledsageordningen	123
Afslutning.	127
 KAPITEL 6 NETVÆRKSARBEJDE MED FORÆLDRE	 129
Netværksperspektivkultur	131
God kontakt til forældre.	133
Familien som den mest betydningsfulde relation – pædagoger som billige erstatningsprodukter.	134
Pædagoger værdsætter forældrebesøg	136
Forandrede forældre: Fra taknemlighed til krav	137
Forældre som samarbejds- og dialogpartnere og ressource- personer	138
Beboeren som den voksne samfundsborger eller familiens handicappede barn.	141
Praktiske opgaver	145
Orienter og informere forældrene – tavshedspligten.	148
Beboernes økonomi	149
Netværksarbejde med forældre i aktivitets- og samværstilbud	150
Afslutning	150

KAPITEL 7	NETVÆRKSARBEJDE MED FRITIDSVENNER OG LOKALSAMFUNDET	153
	At møde andre mennesker med udviklingshæmning i fritiden	154
	Naboer og andre kontakter i lokalsamfundet	159
	Afslutning	163
KAPITEL 8	NETVÆRKSARBEJDE MED FRIVILLIG SEKTOR OG LEDSAGER	165
	Kobling til den frivillige sektor	166
	Brug af sociale væresteder og deltagelse i foreningsliv	167
	At have en besøgsven	169
	Den svenske kontaktpersonordning	170
	At have en ledsager	172
	Afslutning	179
EPILOG	180
LITTERATUR	183
FIGURER	188
INDEKS	189

Introduktion

Formålet med *Pædagogen som social netværksarbejder* er at skabe en netværksorienteret pædagogisk professionskultur. Bogen sætter systematisk gennem teoretiske og empiriske overvejelser socialt netværksarbejde i fokus i forhold til det pædagogiske arbejdsfelt. Dette er nyt. Inden for pædagogikken står relationer og relationsarbejde i centrum, men det forstås ofte som pædagogens relation til barnet, den unge eller voksne og relationerne mellem brugerne, der benytter de forskellige tilbud. Netværksperspektivet åbner øjnene op for brugernes andre relationer og betydningen af dem, og for hvordan pædagogen mere systematisk kan arbejde med disse relationer. Herved udvides pædagogens arbejdsfelt, hvor det ikke kun er relationen til brugerne, der er på dagsordenen, men det pædagogiske arbejde med at styrke brugernes relationer og samarbejde med deres netværk.

At tale om pædagogen som netværksarbejder er bevidst valgt for at få netværksperspektivet sat på dagsordenen i det pædagogiske arbejde. Bogen bygger på den specifikke fagtradition udviklet inden for social- og sundhedssektoren, som beskæftiger sig med socialt netværk og professionelles netværksarbejde. Gennem en kortlægning af og intervention i det eksisterende netværk kan pædagogen arbejde med at styrke brugerens netværk og udnytte de ressourcer, der ligger i netværket. Netværksarbejde handler overordnet om at give børn, unge og voksne et godt og varieret liv. Socialt netværk giver pædagogen metoder og værktøjer til at give brugerne muligheder for empowerment og deltagelse i mange forskellige fællesskaber.

Eksemplerne og det empiriske materiale bygger på mennesker med udviklingshæmning, men metoderne og redskaberne til at arbejde med netværket samt de teoretiske overvejelser er uafhængige af målgruppe. De fleste af bogens overvejelser gælder også andre målgrupper inden for det pædagogiske arbejdsfelt. Netværksarbejde er lige så relevant for fx voksne med sindslidelser og hjemløse som blandt anbragte børn og unge. Også inden for skolefritidsområdet, i klubber og daginstitutioner kan arbejdet kvalificeres ved at tænke netværksorienteret.

Voksne med udviklingshæmning er en gruppe borgere, der har det særlige vilkår gennem hele livet at have brug for støtte og hjælp til at

styrke deres netværk. Herved bliver pædagogens netværksarbejde særligt vigtigt i arbejdet med denne målgruppe. Gruppen af voksne med udviklingshæmning bliver herved eksemplarisk i forhold til andre målgrupper, da pædagogen her altid må tænke netværksorienteret. For andre målgrupper kan støtte og hjælp til netværksdannelse og -vedligeholdelse være af mere midlertidig karakter, indtil de selv er i stand til at styrke og vedligeholde deres netværk.

Pædagogers netværksarbejde med fællesskabet på bostedet, i aktivitets-, samværs- og fritidstilbud samt de nærmeste pårørende har været i højsædet siden udflytningen fra de store totalinstitutioner for omkring 30 år siden. Hvordan denne gruppe borgeres netværk ser ud i dag, eksisterer der ingen systematiske undersøgelser af. Bogen præsenterer og diskuterer den viden, der findes, men løfter kun en flig af, hvordan deres netværk ser ud i dagens Danmark i begyndelsen af det nye årtusinde.

Bogens fokus er på pædagogens arbejde med beboernes civilsamskabelser. I dag har de fleste kontakt til deres familie, og et af bogens omdrejningspunkter handler om, hvordan pædagoger arbejder med pårørende og beboerens forhold til dem.

Et andet omdrejningspunkt er de dele af netværket, der består af svage bånd, og særligt de svage bånd, der kan opstå i lokalsamfundet. Min antagelse er, at pædagoger kun i begrænset omfang arbejder med denne del af netværket – for alle målgrupper. Pædagoger ser ud til ikke i samme grad at have øje for disse relationer og kontakter, der har stor betydning både for det enkelte menneske med udviklingshæmning som for samfundet generelt.

Bogen har pædagogernes perspektiv på socialt netværk og arbejdet med det. Det er deres forståelser, bogens empiri i høj grad bygger på. Det er dem, der kommer til orde, og ikke beboerne, brugerne eller de pårørende. Bogen er derved et stykke praksisforskning,¹ hvor jeg som udefrakommende studerer praksis.

Den etiske problemstilling, der ligger i pædagogens magtposition i forhold til voksne med udviklingshæmning og andre målgrupper og deres pårørende, rejser løbende gennem bogen. Der gives mange eksempler på, hvordan denne magtposition rejser etiske dilemmaer og ambi-

1 Praksisforskning kan også foregå sammen med praktikere eller foregå ved, at praktikere udfører forskningen.

valenser for pædagogen, og eksemplerne kan bruges i diskussioner om denne problemstilling.

Der findes forbavsende lidt viden om, hvordan de forskellige målgruppers sociale netværk ser ud, og hvordan pædagogen arbejder med det. Med det velfærdspolitiske mål om at inddrage familien og den frivillige sektor i velfærdsopgaver kan man undre sig over, at det ikke er blevet fulgt op af forskning på området. Som det kan ses i bogen, har Norge og Sverige en meget større forskningstradition både om socialt netværk og om voksne med udviklingshæmning. Hermed ikke sagt, at de også har en kvalitativt bedre praksis på området.

Som mangeårig underviser på pædagoguddannelsen har jeg præsenteret pædagogstuderende for socialt netværksarbejde. Således har jeg hvert år præsenteret studerende for teorier og begreber om socialt netværksarbejde og netværksintervention, dvs. hvordan pædagoger arbejder og kan arbejde med børns, unges og voksnes netværk. Det spændende som underviser er, at et emne som socialt netværksarbejde rejser problemstillinger, som går fra det personlige plan (de studerende kan tegne deres eget netværksskort) til at tegne netværksskort sammen med det individuelle barn, den unge eller voksne og diskutere forskellige interventioner i netværket, over til makroniveauet med det velfærdspolitiske mål om en styrkelse af civilsamfundsrelationerne og de forskellige samfundsteorier, fx om styrkelse af livsverdenen og den sociale kapital.

Metode: Egne interviews og studerendes projekter

Bogen tog oprindeligt sit udspring i en række kvalitative interviews med 13 pædagoger på bo-, aktivitets- og samværstilbud og med fem højtstående embedsmænd og politiske aktører. Interviewene foregik i forbindelse med det europæiske forskningsprojekt *Care Work in Europe*. En af projektdelene var et casestudie af voksne med svære handicap, hvor Holland, Sverige og Danmark deltog.² Her var et af undersøgelsestemaerne socialt netværk. Det var en positiv overraskelse, hvor meget de interviewede danske pædagoger talte om deres netværksarbejde.

2 Helle Krogh Hansen og jeg skrev sammenfatningsrapporten om dette studie (Hansen & Jensen, 2004). I den forbindelse var vi på studiebesøg i Holland og Sverige, hvor vi besøgte mange bo-, aktivitets- og samværstilbud.

Det blev endnu tydeligere under gennemlæsningen af materialet fra den hollandske og svenske undersøgelse, hvor omsorgsudøverne ikke havde fokus på dette, og hvor de ikke så sig selv som netværksarbejdere. De udtrykte andre syn på omsorgsopgaven. Sammenlignet med de to andre lande fremstod den danske pædagog tydeligt som netværksarbejder og opfattede det som en central del af sit arbejde. Dette blev startskuddet til bogen.

I alt indgik 12 pædagoger og en social- og sundhedsassistent, sidstnævnte var ansat i en pædagogstilling, og derfor omtales den samlede gruppe af informanter som pædagoger. På de bosteder og aktivitets- og samværstilbud, hvor informanterne arbejdede, var beboerne og brugerne funktionsmæssigt og aldersmæssigt bredt sammensat. En egentlig repræsentativitet er ikke tilstræbt, men den opnåede spredning mht. informanternes alder, erfaring og køn (seks var mænd) samt bo-, aktivitets- og samværstilbuddenes geografiske placering og variation har givet undersøgelsen et empirisk grundlag, der giver et bredt billede af området.

De indsamlede data for pædagogernes vedkommende består af relativt omfattende spørgeskemaer, rundvisninger på tilbuddene og kvalitative interviews. Før interviewet fik vi en rundvisning på de undersøgte bo-, aktivitets- og samværssteder. Pædagogen, der skulle interviewes, fik en båndoptager i hånden og viste os rundt, mens vedkommende fortalte om stedet: dets indretning ude og inde, hvilke aktiviteter der foregik, hvor de foregik; de fortalte om nogle af beboerne, om piktogrammer, pc-brug osv. Formålet var, at vi som interviewere fik et kort indblik i, hvordan stedet så ud, for bedre at forstå, hvad informanten talte om under selve interviewet. Men den væsentligste grund var, at det på en mere uformel måde fik pædagogen til at tale om forskellige aspekter af arbejdet. Rundvisningerne tog omkring en time. Selve interviewene varede 1½-2 timer. Seks interviews foretog Helle Krogh Hansen og jeg i fællesskab, seks foretog Helle alene, og et foretog jeg alene.

Desuden blev fem personer, der er politiske og administrative aktører på højt niveau i deres respektive organisationer, interviewet. Disse informanter repræsenterer ministerielt niveau (staten), to daværende amter, fagforeningen Socialpædagogernes Landsforbund (SL) og pårørendeorganisationen LEV. Interviewene varede også her 1½-2 timer, og jeg foretog selv disse interviews.

Alle interviews var semistrukturerede og blev foretaget ud fra en fælles interviewguide, der også blev brugt i den hollandske og svenske

undersøgelse. Interviewene blev foretaget i 2003. Det sagte under undervisningerne og interviewene er udskrevet i sin fulde længde.

Forskningssteamet havde på forhånd aftalt at kode de transskriberede tekster i 28 forskellige emner, hvor et af dem var socialt netværksarbejde. Helle Krogh Hansen og jeg delte de forskellige emner. Socialt netværksarbejde med familie, pårørende og naboer, lokalsamfund og frivillighedssektoren blev et af mine emner.

Kodeordet ”sociale netværk” blev det mest omfattende af mine kodeord.³ Under interviewet blev der kun kort spurgt ind til socialt netværk, men ved gennemlæsning af materialet talte informanterne meget om det gennem hele interviewet. Det blev tydeligt, at specielt pårørende hele tiden var en vigtig ”medspiller”, når pædagogerne talte om deres arbejde. Interviewene havde således ikke socialt netværk som fokus, så derfor ville også andre temaer dukke på, hvis interviewene udelukkende havde været om netværk og netværksarbejde, men alligevel fik jeg et righoldigt materiale, der giver mange eksempler på pædagogers praksis omkring socialt netværk, så det retfærdiggør brugen af mine interviews i denne sammenhæng.

Den særlige analyse af de kvalitative interviews med pædagogerne fremstilles i kapitlerne 6, 7 og delvis 8. Kapiteloverskrifterne svarer til min første kodning, der delte materialet op i netværksarbejde med pårørende, med venner, lokalsamfund og naboer samt med frivillighedssektoren. Analysen skete dernæst ved gennem en grundig læsning og tilbagevending til udskriverne efter litteraturstudier at identificere forskellige temaer eller problemstillinger i pædagogernes udsagn. Disse temaer er valgt ud fra, hvad der i særlig grad optog pædagogerne. Jeg har således haft en empiri-nær tilgang til analysen. De valgte problemstillinger bliver perspektiveret og diskuteret. I disse kapitler, der således er empirisk forankrede, får informanternes udsagn lov til at fylde. Der er bragt en del citater for at fastholde den empiri-nære tilgang, og fordi de er indholdsrige og giver et billede af mennesker med udviklingshæmning og pædagogers syn på og forståelser af deres arbejde blandt dem. Ligeledes kan citaterne bruges til videre tolkning i undervisningen af pædagogstuderende.

3 Koderesultaterne var på i alt 46 sider med enkelt linjeafstand og med 81 udsagn om emnet.

Den samme analysetilgang er brugt over for interviewene af højtstående embedsmænd og politiske aktører og fremstilles i anden del af kapitel 5: Socialt netværk i en velfærdspolitisk kontekst.

I bogen inddrages enkelte resultater fra interviews i Holland og Sverige fra *Care Work in Europe*-projektet. Her bliver de inddraget som perspektiv og kontrast til den danske analyse. Det perspektivrige ved at have foretaget samme undersøgelse i andre lande er, at det særlige ved nogle af de danske forhold træder klarere frem, end hvis det udelukkende havde været en national undersøgelse. Interesserede kan i sammenfatningsrapporten læse mere om sammenligninger mellem de tre lande (Hansen & Jensen, 2004).

Ligeledes bygger bogen på min undervisning på pædagoguddannelsen VIA University College, Pædagoguddannelsen JYDSK, hvor jeg de sidste par år har læst studerendes interviews og feltnoter, vejledt, undervist, holdt foredrag for og diskuteret med omkring 200 studerende. De har omkring emnet ”Pædagogen som social netværksarbejder” i bachelorprojekter, pædagogiske udviklingsarbejder og 1. årsprøver udført feltarbejde, observeret, interviewet, lavet netværkskort og præsenteret og diskuteret resultater med personalet. Nogle fulgte enkelte beboere gennem en dag eller flere dage, herunder på deres færd i lokalsamfundet med indkøb på apotek, hos bager og i supermarkedet. Andre interviewede forretninger, frisører, bankpersonale, biografbestyrer m.fl. om, hvordan de så på voksne med udviklingshæmning som kunder. Andre igen undersøgte systematisk en beboers netværk ved at interviewe beboerens ledsager, mor, kontaktpædagog på bostedet og pædagog på dagtilbuddet, og de fulgte hende i lokalsamfundet og udarbejdede netværkskort sammen med hende. En gruppe kortlagde brugeres relationer på tværs af afdelinger på et større aktivitets- og samværstilbud og udarbejdede planer for at styrke relationerne på tværs af afdelingerne. En gruppe udarbejdede mapper til bosteder om fritidstilbud i området, en anden gruppe udarbejdede adresse- og telefonlister til elevers bosteder, så eleverne kunne bevare kontakten efter uddannelsestilbudets afslutning med hjælp fra pædagogerne. En gruppe udviklede netbaserede kontakter ved at udarbejde en hjemmeside for beboere. Andre har undersøgt, hvad der sker med deres netværk, når mennesker med udviklingshæmning får arbejde på det almindelige arbejdsmarked. Og sådan kunne jeg blive ved. De studerendes projekter indgår som vægtige bidrag i bogen.

Citater fra egne interviews er i kursiv og rettet til, så de er læsevenlige. Alle informanter, beboere og brugere samt tilbuddene er anonymiseret. Udenlandske citater er oversat af mig.

Til sidst en stor tak til alle, der har hjulpet mig med tilblivelsen af bogen. Den største tak til de interviewede personer fra *Care Work in Europe*-projektet, der afsatte tid til vort besøg i en travl hverdag. En stor tak til alle de studerende på Pædagoguddannelsen JYDSK, der gennem årene har bidraget og vist stor entusiasme omkring bogens tema. En lige så stor tak til mine kolleger Helle Krogh Hansen, Inger Jacobsen, Hanne Hede Jørgensen, Niels Mors, Susanne Idun Mørch, Birthe Steinson, Jan Thomsen, Ruth Thygesen og Inge Marie Skaarup, der hver især har givet deres særlige kritiske bidrag. Og til sidst en kærlig tak til Ole Langsted, der gennem årene altid har været rede til at diskutere mine udkast.